

amikor Mán-Várhegyi zajló, életteli jeleneteket ír, olyanokat, mint a két házibuli vagy az akár önálló szövegként is kiválóan helytálló bisztró-kávészó-jelenet Mártával és Zsókával, Börönd Enikő anyjával és nagynénjével. Egyfelől nem igazán érthető és strukturális, aránybeli kérdéseket vet fel az újabb és újabb szereplők bevonása a műbe, a három főszereplő életének ilyen jellegű kiterjesztése, másfelől felmerült bennem, hogy milyen jól megállta volna a helyét Börönd Enikő története, önkeresése önmagában, a családi matriarcha ábrázolásának segítségével, az izgalmas női sorsokon át; ugyanis Enikő családtagjai, beleértve nagyanyját, Renée-t is, a regény legelőbb figurái. Ezeknél az eleven jeleneteknél jóval kevésbé sikerültek a nagy összegző tablók, amikor az elbeszélő egyes szereplőinek sorsát foglalja össze harmadik személyben, vagy akár első személyű meséltetés által, mint ahogy például a regény világába, minimális előzmények után, egyszer csak alaposan betrappoló Regina alakjánál tapasztalható. A megszólalás módok, elbeszélő személyek zavaró váltakoztatásáról és funkciójuk tisztázatlanságáról már esett szó, és hasonló értetlenséggel pislogtam a kivesző, eltűnő, de főleg a semmiből felbukkanó új szereplők kapcsán is. Számomra nem erősítették a regény kohézióját a mindig új időponttal, új fókusszal, eltérő kameraállással és minden egyes esetben más-más szereplőkkel induló fejezetek, bár ez utóbbi eljárás némileg védhető a társadalmi széttagoltság, idegenség szempontja felől.

A *Mágneshegyben* mindenki egy kicsit saját agymenésének a foglya, csak egyedi nézőpontok, zárt univerzumok léteznek, talán Börönd Enikő az egyetlen kivétel ez alól, aki megpróbál kezdeni valamit családi múltjával, szüleitől hozott, örökölt terheivel. Nemcsak Békás vagy a pesti értelmiségi kör külön-külön világ, hanem az egyes emberek is, senki nem tud elszakadni saját mágneshegyétől, saját múltjától, önzésétől, szorongásaitól, frusztrációitól (bár ezekre nem feltétlenül reflektálnak), pedig még az sem biztos, hogy van sugárzás. Egy ilyen világban persze minden érthetetlen, mert „az elektromágneses köpeny hat az agyunk működésére. Rendkívül alacsony frekvenciájú mikrohullámok, kalciumkibocsátás a neuronokban, kísérő jelenésként hosszú és rövid távon felerősíti a neuronok hatását az emlékezésre. Ezt nem ő mondja, ő nem is érti.” (333) Valahogy én sem értem, ennél többet biztos nem. Így aztán sem Feri, sem ő (ő?), sem az olvasó nem fogja megtudni, mi van a nyúlón túl.

MOHÁCSI Balázs

„én szeretnék lenni”

(Kemény István: *Nílus, Magvető, 2018*)

„További vizsgálatok javasoltak.”
(Kiss Tibor Noé)

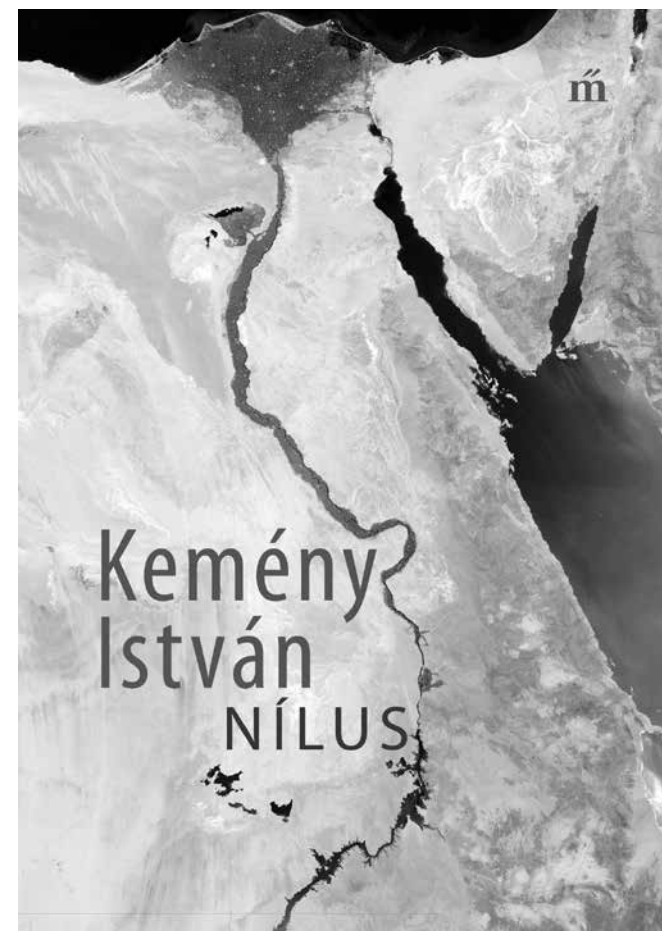
Az új Kemény István-kötetnek, a *Nílusnak*, az egyik nagy formátumú költeménye az *Esti kérdés P. Gy.-hez* (ami egyébként Petri halálának 15. évfordulójához — július 16. — igazítva jelent meg az *Élet és Irodalom* 2015. július 17-i számában). Ebben az öttételes szövegben olvassuk a következőket: „Mennyivel jobb lenne, ha nem lett volna Petri György! [...] (Ó de könnyű Petri-verset írni! Pont olyan, mintha gondolkoznék!) [...] a kérdés leginkább az, hogy mért is nem jó nekünk (vagy / maradjak magamnál?), nekem mért nem jó az, hogy Petri volt már. [...] volt egy ember, aki ezt / a sok szart (csak a pontosság kedvéért: kultúrát, civilizációt, / magán- és lelkiéletet) már mind átgondolta egyszer (sokszor) [...] Ami meg Petrit illeti: hozzátenni / semmit nem lehet. Letagadni lehet csak belőle. / Elment a falig (fel is kenődött rá kicsit), vagyis ha / elindulok bármerre, előbb-utóbb szembejön. [...] Átjár a hála, ha belegondolok, hogy mennyi / szemétséget vállalt magára helyettem. Miközben / annyi igazat mondott ki életében, hogy én például / nyugodtan hazudhatnék akár a sírig is: meg se látszana / a makroigazság globális mérlegén”.

Praktikusnak tűnik ezt az írást ebből a (látszólag ellentmondásos–ellenbeszédés) Petri-tisztelgésből elindítani. Persze több ez hommage-nál, hiszen indirekten ugyan, de ars poetica is, egy hagyomány vállalása, s így egy költői program meghirdetése–ki-mondása. És igazából emiatt nagyon érdekes. A Petri–Kemény-hagyományvonalról Bagi Zsolt mondja — a Bartis Attilával közös beszélgetőkönyvről írva —, hogy „Petri valóban nincs távol ettől a költészetől, éppen azért, mert *tökéletes ellentéte annak*”.¹ Bagi az *előbeszéd* fogalma által állítja szembe (és köti össze) a két költészetet. A következő mondatot idézi Keménytől az *Amiről lehetből*: „Az *Élőbeszéd* címet mindenesetre azért adtam ennek a könyvemnek, mert ezek olyan versek, amelyekben az emberiség végső nagy kérdéseit próbáltam hétköznapi módon megfogalmazni, másfelől a hétköznapi élet apróságairól akartam emelkedetten beszélni”.² Majd Petriről ezt mondja: „Petri

számára az élőbeszéd az »általában vett« ellentéte. Nincs benne út az általában vetté, mert éppen menthetetlen konkrétsága (a szépségtől, az eszmétől megtisztított konkrétsága) az, ami megkülönbözteti és egyben az, ami kitünteti. Kemény lírájának nem a posztmodern lírai játék a szavakkal, Kovács András Ferenc vagy Parti Nagy a legfontosabb kontextusa (bár nyilván ezekkel is szemben áll), hanem Petri. És leginkább annyiban, hogy kategorikusan tagadja azt”.³ Bagi még egy helyen szembeállítja a két lírát: Kemény *Epilógus* című versének utolsó strófáját idézi, majd azt mondja, hogy „e strófát Petri egyszerűen befejezte volna az első négy sor után, szánt szándékkal csonkán hagyva a formát is. [...] Petri *kritikai gyakorlatnak* tekintette a verset, Kemény *legitimációs gyakorlatnak* tekinti”.⁴

De mire is megyünk mindezzel a *Nílus* kapcsán? Egyfelől persze szemlélhetjük úgy, hogy Kemény néhány év távlatából akarva vagy akaratlanul alátámasztja Bagi gondolatait, maga is bejelenti ezt az ellentmondásos hatáselemet, az ellenhatást. Másfelől jól példázza, hogy az ellenhatás is meghatározó: az a rossz (és jó) Petriben, hogy épp azon a pályán játszott–játszik, mint amin ő. De talán ennél is többről van szó. Azt olvassuk a versben (azt mondja a Keménytől talán nehezen megkülönböztethető, vallomást tevő lírai én) egy zárójelben, hogy „Ó de könnyű Petri-verset írni! Pont olyan, mintha gondolkoznék!” — vagyis Petri-verset írni nem olyan, mintha verset írna. És tényleg, a jellegzetes Kemény-vers másmilyen. Mitologizáló, szimbolizáló, metaforizáló–allegorizáló. (Nemes Z. Márió írja Keményről, hogy „pszeudo-mitikus világteremtése érvényes alternatívát kínált az átpolitizált költői beszédmódokkal szemben”⁵ — egészítsük ezt ki azzal, hogy Kemény e beszédmód által tette lehetővé, hogy mégis politikai költészetet művelhessen, amennyiben a politikait közérdekűnek értjük, s beletartozik születés, élet, halál, morál, etika, közérzet, sőt néha még három lépés távolságból az aktuálpolitika is.) Szóval a Kemény-vers *inkább* olyan, mint amikor ennek a költeménynek a végén, a 4. és az 5. tételben behozza Noét és az özönvizet. „Értem és megértem őt. / Őt vagy bárki mást, aki reggel kiül a pálma árnyékába, és onnan / vigyorog Noé felé, aki egész nap fúr-farag. / »Uttánad az özzönvíz!«, veti oda az izzadó ősatyának, majd / hozzáfűzi tárgyilagosan: »Vagyis inkább alattad, feltéve / hogy el nem baszod!«, és meghúzza a cseresznyepálinkás palackot.”

Miért beszéllek erről? Mert Kemény a *Nílusban* — valójában már *A királynálban* is — e két beszédmódot váltogatja és keveri, a konkrétat és az allegorizálót, a kritikait és a legitimációt. Ám *A királynálban* ez a hibrid stratégia elkülöníthető verscsoportokat eredményezett, az új kötetben, mint láthatjuk, egyazon versben is megtörténik a váltás. Ez természetesen azzal is jár, hogy a verstárgyak már nem mutatkoznak a „titkok tartományának” részeként — ne feledjük, hogy a *titok* fontos fogalma (volt?) a (korábbi?) Kemény-lírának. Keresztesi József írja a *Búcsúlevél* kapcsán, hogy „feltehetőleg, egyértelműsége nyilván tekinthető költői engedménynek a sokréttű és jelentésgazdag építkezés rovására”, de azt is mondja, hogy „[s]úlyos tévedés volna mindezt

valamiféle kontrollvesztéssel, az »esztétikai önfegyelem« pillanatnyi kihagyásával magyarázni. Úgy látom, hogy épp ellenkezőleg: messzemenően tudatos döntésről van szó”.⁶ Hogy egy gondolat erejéig csatoljak a *Létfüfé*-kritikám kapcsán indult vita egyik kérdésköréhez: amennyiben elfogadjuk, hogy Kemény lírájára alkalmazható az antropológiai posztmodern kategóriája, úgy ismét azt láthatjuk — én ismét azt látom —, hogy az ilyen típusú költészet tartalmi dimenziója (vissza)hat a nyelvi dimenzióra, a tematikus fókuszváltásból következik a poétika rekálibrálása.

Mindezzel nem kívánom feltétlenül azt állítani, hogy Kemény immár egy egész kötetet ennek szellemében alkotott meg, ám azt látnunk kell, hogy *A királynál* kötetben olyannyira tudatos volt ez a döntés — voltaképpen a (részleges) távolodás a titoktól —, hogy az új kötetben is kitart mellette. „Hun királyt temetünk,

¹ BAGI Zsolt: *Vissza az elbeszélésekhez. Kemény és Bartis beszélgetései = Turista és zarándok. Esszék és tanulmányok Kemény Istvánról*, szerk.: BALAJTHY Ágnes – BORSIK Miklós, JAK–Prae, Budapest, 2016, 117. (Kiemelés az eredetiben.)

² BARTIS Attila – KEMÉNY István: *Amiről lehet*, Magvető, Budapest, 2010, 60.

³ BAGI, I. m., 117.

⁴ *Uo.*, 120. (Kiemelések az eredetiben.)

⁵ NEMES Z. Márió: *Megtört köztelenség. A személyesség alakzatai Peer Krisztján költészetében = Uő.: A preparáció jegyében*, JAK–Prae, Budapest, 2014, 237–238.

⁶ KERESZTESI József: *Mikor volt '89? = Turista és zarándok*, 131.

ez szinte biztos: / a titkos sírját ássuk a rabtársakkal, / vagy egy lágert tüntetünk el éppen: / most ültetjük fölé a nyírfaedőt. Vagy / esetleg minden határozott cél nélkül / titkolunk valamit egész életünkben? Ez sem / kizárt, csak ahhoz nem fér semmi kétség, / hogy valamit temetünk. // És tiszta sor, hogy le fognak nyilazni minket, / tarkón fognak löni, / vagy végzünk magunkkal mi magunk, / mihelyt eltemettük a királyt, / elültettük az erdőt, / vagy eltitkoltuk a titkot — / mert senki nem akar tanút” — olvassuk a *Különleges osztag álma* című versben. Hasonló módon jelenti be valami lezárultát (tényleg egy korszak végét?) az *Egy emlék*: „Kétszer kettő az négy, mondtam, de kiröhögtek. / AZ ÚJKOR VÉGE táblát ásták be a földbe”, amely az *Élőbeszéd* kötet sokat idézett versére, a *Kétszerkettőre* utal vissza: „Kétszer kettő az négy. / Ha sosem mondd el — elfelejtik. / Ha túl sokszor mondd — nem hiszik el.” Bagi írta erről, hogy „Kemény megpróbálja épp elégszer elmondani”, de „nem mondja el túl sokszor? Elhisszük-e még? Nem válik-e banálissá”?⁷ A *Nilus*-beli vers tanúsága szerint a kudarc oka nem a hit kérdése, úgy tűnik, a kétszerkettő rendje, racionalitása az elhallgatástól vagy a kiüresítő mantrázástól függetlenül vált röhejessé. (Hogy egy kissé távoli párhuzamot vonjak, egyszersmind visszacsatoljak írásom elejére: Kemény Petri-verse sem arról szól, hogy „a Petri-költészet süllyed”, hanem arról, hogy bármennyire is fontos, számára voltaképpen nem — vagy csak ilyen ellentmondásosan? — folytatható.)

A lényeg tehát az, hogy új kötetében Kemény némiképp ki hátrál korábban jellemző mitologizáló beszédmódjából—világteremtéséből, mivel — ha nem tévedek — arra a belátásra jut, hogy ez a korábbi beszédmód már nem elégséges. S ha ilyesféle fogással él, például a petris versben vagy az imént idézett *Különleges osztag álmában* vagy a *Helyszínelők vitája* című szövegben — amely *Az ember tragédiáját* is idéző módon Ádám és Lucifer dialógusában beszél Szűcs Attila *Accident by White Ball* című festményéről („A képe nem más, mint a végítélet / karikatúrája.”) —, annak az életművön belül a motivikus kapcsolódások okán ugyan nyilvánvalóan van köze a világteremtéshez, ám a kötetben belül inkább magyarzó—szemléltető funkciója van. Vagyis a *Nilus* verseinek fényében bebizonyosodni látszik, amit eddig csak gyaníhattunk: az *Élőbeszéd* és *A királynál* kötetek között tételezhetünk egy belső cezúrát a költői életművön belül. (Bár gondolatilag alighanem mégiscsak az *Élőbeszéd*ben gyökerezik a politikairól való közérthető beszéd igénye: „Kimondottan tankölteményt akartam írni” — mondja az *Epilógusról* az *Amiről lehetben*.⁸ Úgy tűnik, ez a didaktikusabb, a titoktól távolságot tartó beszédmód csak a következő kötetekben teljesedett-teljesedik ki.)

A *Nilus* más kiemelkedő versei, például a *Zsidókeresztény társas* és a *Hipnoterápia* is elsősorban *A királynál* meghatározó tendenciáiból nőnek ki, a közérzeti–politikai kérdéseket a személyes, családi–hitvesi horizontban teszik mérlegre. „A te kedvenc bábud molett, / ötvenes, nagyszájú, bő / lebernyegbe öltöző, szürke / haját mint szükséges rosszat / lófarokban hátralökve hordó, / okos, humánértelmiségi nő. // Az én kedvenc bábum dagadt, / hóbörgő, hazug, de hiszékeny, / el-

pusztíthatatlan kedélyű / vén csibész, sőt bizony / még rasszista is a te / fogalmaid szerint [...] egymással szembe állítottuk fel / — pontosabban ültettük le — őket, / egy esküvői asztal két oldalára”. (*Zsidókeresztény társas*) „Ön szomorú. Gyermekre, / az ifjúmarxistákra gondol, / akik most vannak felkészülően, / most halmozzák fel a tudást. / Döbbsenten merednek rá a korra, melyben élnek”. (*Hipnoterápia*)

Azonban nem hallgathatom el, hogy e kiemelt szövegek jelentősége számomra merőben kontextuálisnak mutatkozik — de legalábbis olvasói pozícióim itt és most, 2018-ban Magyarországon nem engedi, hogy általában vettként értsem ezeket, hogyha egyáltalán érthetők úgy. (Azt gondolom, a versek is tudnak erről, hiszen amikor az *Egy emlék*ben „AZ ÚJKOR VÉGE táblát ásták be a földbe”, akkor azzal elsősorban egy helyet, egy *ittet* jelöl meg a szöveg, s csak másodsorban egy korszakot. Egy naiv/optimista gondolat: ki tudja, talán máshol nem szükséges leátni egy ilyen táblát. Egy szkeptikus/pesszimista válaszkérdés: hogyha csak itt van vége az újkornak, nem volna-e jobb elmenni innen?) Ahogyan pörgetem át újra és újra a kötetet, azzal kell szembesülnöm, hogy a megjelölt szöveg(részlet)ek szinte kizárólag tartalmukban, közlésükben tűnnek fontosnak, és csak itt és most. „[N]em kell értem aggódnok / kis túlzással boldog vagyok [...] csak egy konvoj szirénázva / gazembert visz a munkába”. (*Rakpartos ballada*) „Mert amit én tanultam, az más: szikár / és pontos, szerény és értelmes beszéd. / Semmi érzelem: pár csepp cinizmus / és lórúgásnyi önironia. / Épeszűek tanítottak meg rá az iskolában / Krisztus után ezerkilencszázhatvanhatsz / és kilencven között, Európa közepén, / hogy majd ezt fogjuk beszélni mind, / mire tényleg felnövök”. (*Patai második éneke*) „Európa fikció volt”. (*Növényevők dala*) De álljon itt kivétel is, hogy azért ellentmondjak magamnak: „ez a szó, zsidó, megesz, felzabál / maga körül mindent, nem ismer / kontextust, finom különbségeket, / ez a szó csak saját magát jelenti, / meg veszélyt és vizályt, és ha / valahol elhangzik egyszer, ott / nem marad semmi más, csak ő, a szó”. A *Zsidókeresztény társas* e részlete általános érvényű, olyannyira, hogy kiterjeszhető a közbeszédben újabban szitokszóvá tett címkékre-bélyegekre is. És az egyetlen szöveghely, amelyet kizárólag esztétikai szempontból húztam alá: „egy nonszensz / pihenten ébred” (*Gergeyiugornya, képeslap*) — az érett Palasovszky Ödön versnyelvét idézte fel bennem.

S azt sem hallgathatom el, hogy akad a kötetben néhány céltalan, elhamarkodottnak és emiatt tölteléknek tűnő szöveg. Általában véve elmondható, hogy a kisebb lélegzetű, néhány soros versek óhatatlanul elmaradnak a kötet nagy formátumú hosszúversei mögött. Az életmű kontextusában elgondolkodtató, s már idézett *Egy emlék* mellett az egyetlen kivétel *A legalsó sor* című vers, amely az üresen hagyott oldal alján csak ennyi: „Kukák a pokol kapuja mellett.” — Itt természetesen a laptükrözés féhérijében felismert hallgatás gondolatébresztő. (Ennek kapcsán hadd utaljak vissza Bagi gondolatára, miszerint Petri kritikai gya-

korlatnak tekinti a költészetet, akár annak árán is, hogy csonkán hagyja a versformát — itt is hasonlóról van szó.) Ugyanakkor az ötsoros, és a fiktív „szingularit” ásványt leíró *Címszó az ásvány-lexikomból* vagy a kortárs irodalomban és recepciójában kurrens poszthumanizmus gondolatkörével párbeszédbe lépő négy soros *Posztumán jelenet* egy-egy nagyobb koncepció részeként akár működhetne is, ám ebben a formában ötletszerűnek hatnak, s a kötet egész felől szemlélve funkciótlanok.

Legvégül essék szó a címadó versről, mely a kötet utolsó szövege is. Allegorizáló mű, de ahogy feljebb írtam, az allegória itt nem egy titokzatos magánmitológiájú világ teremtésében—építésében vesz részt, hanem „csak” szemléltet. Olyannyira erről van szó, hogy a második felében ki van fejtve: „most az egyszer gondold át, Nilus, / hogy mi vagy, / mi minden, / pusztába kivonult remetefolyó, / erős, szívós, aszkétikus folyó, / megbízható, türelmes folyó, / jó szülő, / derék és dolgos nőket, férfiakat / neveltél fel és táplálsz most is”. A *Rakpartos ballada* Duna-versével hivatott keretezni a kötetet. Teljesíti is e feladatot. Az első vers némiképp depimált—cinikus—önironikus hangvétele („nem kell értem aggódnok / kis túlzással boldog vagyok [...] nagyjából a szokott rendben / működésbe lépett minden”), valamint a közből eső két — címükkel hamiskásan valamifajta linearitást sugalló — ciklusba (*Délig, Estig*) sorolt, többnyire problémaorientált szövegek után egyfajta megnyugvást, feloldozást hoz a *Nilus*: „szeretnek, tisztelnek, becsülnek, / nyugodj meg, Nilus, / megtetted a dolgodat”. Nyugodt lehet például a Petri-hommage beszélője, azt mondta, „én Noé szeretnék lenni [...]”. Szóval jó ember” — hogyha azonosítjuk a legtöbb vers, így a *Nilus* beszélőjével, akkor azért, ha nem, úgy az lehet megnyugtató, hogy vannak még szeretetre méltó, jó emberek.

Összességében Kemény új kötetéről azt mondhatom, hasonló gondolkodású magyar állampolgárként nagyra értékelem, amiről ezek a szövegek beszélnek, sőt, azt is gondolom, hogy szükség van rájuk. Ám nem lepne meg, ha néhány évtized múlva felbukkanna egy olyan vélemény, hogy „a 2010-es évekbeli Kemény-líra süllyed”, vagy hogy „zárványnak mutatkozik az életművön belül”. (És amikor ezt mondom, valójában optimista vagyok, mert ehhez arra volna szükség, hogy néhány évtized múlva ne lehessen érteni azokat a problémákat és kérdéseket, amelyekről ezek a versek szólnak.) A kötet hibái ellenére kénytelen vagyok — Bazsányi Sándort parafrázálva⁹ — azt gondolni: talán nem is nagyon lehetne Kemény Istvánnak nem olyan verseskönyvet írni 2018-ban, mint amilyen a *Nilus*. A kötet fejleményei egyértelműen következnek részint az *Élőbeszéd* és főként *A királynál* kötetekből — illetve az elmúlt kb. tíz év során például Ká-Európáról, Magyarországról és a rendszerváltásról (meg az emberiségről, az életről stb.) levon(ha)t(ó) tanulságokból — röviden tehát körülbelül abból, amit Kemény a *Lúdbőr* című, 2017-ben megjelent esszékötetében megírt.

BALÁZS Imre József

Elágazva és megérkezve

(Kemény István: *Nilus, Magvető, 2018*)

A *Nilus* kötet szerkezete olyan, mintha az *Egy nap élet* című vers találkozna a *Kedves Ismeretlen* folyómítoszával. Megyannak a maga teherbíró pillérei: valahol a Duna felső folyásánál, a Margit-sziget magasságában kezdődik a *Rakpartos ballada* című verssel, és tart a saját deltája felé, mégis a Nilus deltájába folyik bele a kötet (és egyben a címadó vers) végén, abba a deltába, amelyik az ottani vidék legtermékenyebb területe. A két folyóvers közötti ciklus címei (*Délig, Estig*) azt a struktúrát idézik újra, amelyről nemcsak az emlékeztető „nagyvers”, az *Egy nap élet* maga, hanem árnyalt értelmezések is mondják,¹ hogy kétszer ér véget, egy álzárlat utáni folytatódást tetőzve be némiképp váratlan csavarokkal.

Nemcsak e szerkezeti játék miatt érzem úgy, hogy a *Nilus* a korábbi Kemény-kötetekhez képest is hangsúlyosabban játszik újra, néz újra saját témákat és motívumokat. A *Patai második éneke* című vers például evidensen a *Kedves Ismeretlen* történetéből előrelépő figurát gondolja újra, az *Egy emlék* pedig az *Élőbeszéd* kétszerkettő-verseire utal vissza, ráadásul a Patai-vers mellé helyezve még hangsúlyosabb, hogy milyen értelemben beszél egy korszak lezárulásáról: „Kétszer kettő az négy, mondtam, de kiröhögtek. / AZ ÚJKOR VÉGE táblát ásták be a földbe.” Az igazi korszaklezárulás, látszik mondani Kemény kötet, nem az, amikor egy elv elbukik, hanem az, amikor hagyományos ellenfele is vele együtt lép át a semmibe. „Nem születtem őszinte embernek, / de igazságkeresésre lettem kiképezve” — mondja Patai, és a polarizáltság ellenére egyazon paradigmán belül áll valakikkel, azokkal, akikkel együtt temeti majd őt maga alá másvalakiknek, az újonnan érkezőknek a röhögése. Focihasonlattal élve: az igazi korszakváltás az, ha Messi és Cristiano Ronaldo együtt vonulnak vissza, hiszen mindent úgy alakítottak, hogy egyikük ne létezhessen a másik nélkül.

Egy Kemény-interjúból az is kiderül, hogy ez az újranézés-játék valóban struktúráként gondolódik el, egyáltalán nem esetleges, noha nem is feltétlenül minden részletében célszerűként eltervezett. A *Nilus* egyik verse ugyanis egy olyan „regi” verset

⁷ BAGI, I. m., 115.

⁸ BARTIS–KEMÉNY, I. m., 57.

⁹ Vö.: BAZSÁNYI Sándor: *Kritikus tanulságok 4. Hozzászólás a Lapis–Mohácsi-vitához (The Song Remains the Same)*, Múút Portál, 2018. 03. 19.; elérhető: <http://www.muut.hu/?p=27705>.

¹ KAPPANYOS András: *1 nap élet — utánaszámolás = Turista és zarándok*, szerk.: BALAJTHY Ágnes – BORSIK Miklós, JAK–Prae.hu, Budapest, 2016, 301.